

De taalcompetente leraar

Een referentiekader voor
taalcompetenties van
leraren in Nederland en
Vlaanderen

De taalcompetente leraar

Een referentiekader voor
taalcompetenties van
leraren in Nederland en
Vlaanderen

Inhoud

Inleiding	5
1. Maatschappelijke ontwikkelingen	7
2. Taalcompetenties bij het handelen van de leraar	9
3. Taalcompetenties onder de loep genomen	13
Slotwoord	26
Referenties	27
Verklarende woordenlijst	29
Totstandkoming van het referentiekader	31
Colofon	32

Inleiding

Leraren zijn dé sleutelfiguren in het onderwijs. Ze zijn tegelijkertijd opvoeder en inspirator, openen deuren naar nieuwe kennis en inzichten, brengen hun leerlingen vaardigheden bij en zetten hen aan tot nadenken. Daarnaast zijn ze organisator en innovator, werken ze samen in teamverband en vertolken ze de stem van het onderwijs in het maatschappelijk debat. Hiertoe zijn voor het beroep van de leraar verschillende competenties vastgesteld, waaronder (vak)didactische, pedagogische en professionele competenties. Leraren worden in deze competenties opgeleid en getoetst, voordat ze hun lesbevoegdheid krijgen.

Omgaan met taal speelt een belangrijke rol bij al deze competenties. Leraren communiceren in taal, onder andere met hun leerlingen, met collega's, met onderwijsondersteuners, met externe partners en met ouders. Om dat doelgericht en effectief te kunnen doen, maar ook om invulling te kunnen geven aan hun (talige) voorbeeldfunctie, is het van belang dat leraren over taalcompetenties beschikken: competenties die hen in staat stellen om taal naar hun hand te zetten en om een breed repertoire aan talige middelen en registers te gebruiken voor didactische, pedagogische en professionele doelen. Leraren die daaraan voldoen, kunnen zichzelf taalcompetente leraren noemen.

Dit document beschrijft een nieuw referentiekader voor de taalcompetenties van de leraar. Het is een actualisatie van *Dertien doelen in een dozijn*, dat in 2006, op initiatief van de Taalunie, is verschenen. Daarin werden voor het eerst, op een systematische manier, de taalcompetenties beschreven waarover elke leraar minimaal moet beschikken om goed onderwijs te kunnen geven: niet alleen in vakspecifiek opzicht, maar ook in bredere, algemene zin. Het nieuwe kader houdt rekening met de veranderingen in de onderwijscontext sinds 2006.

Dit nieuwe kader richt zich nadrukkelijk op alle leraren, aangezien taalcompetenties integraal deel uitmaken van de competenties van elke leraar. Om de bruikbaarheid van het kader te verhogen, zijn de taalcompetenties gerubriceerd naar de manier waarop competenties in de lerarenopleiding gewoonlijk worden ingedeeld, namelijk naar didactisch, pedagogisch en professioneel handelen. Met het oog op herkenbaarheid is er bovendien voor gekozen om de taalcompetenties zoveel mogelijk aan te laten sluiten bij de competenties die in de Nederlandse *bekwaamheidseisen voor leraren* en in de Vlaamse *basiscompetenties van de leraren* zijn vastgelegd. Hierdoor ontstaat niet alleen een herkenbaar referentiekader voor taalcompetenties, maar wordt het voor lerarenopleidingen ook eenvoudiger om het kader in te bouwen in hun eigen curriculum.

Het kader is niet alleen bedoeld als een handreiking voor de lerarenopleiding. Het kan ook worden ingezet bij het vormgeven van curricula, bij discussies over taalbeleid of bij begeleiding en (zelf)professionalisering van ervaren leraren en lerarenteams. Ook de overheid kan het kader gebruiken, bijvoorbeeld bij de uitwerking van basis- of startcompetenties van leraren. Het kader definieert geen beheersingsniveaus. Die kunnen immers verschillen naargelang de context of de opleiding (lerarenopleiding of nascholing). Het is dan ook aan de gebruikers zelf om bij de implementatie van het kader de verwachte eindniveaus te bepalen.

Dit document is opgebouwd uit drie delen. In het eerste deel wordt ingegaan op enkele belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen die de context waarin vandaag onderwijs wordt gegeven mee bepalen. Het gaat daarbij met name om ontwikkelingen die van invloed zijn op de (taal)competenties die van leraren worden verwacht. Het tweede deel focust op de relatie tussen didactisch, pedagogisch en professioneel handelen enerzijds en taalcompetenties anderzijds. Het derde deel zoomt in op de taalcompetenties zelf en preciseert de kennis, vaardigheden en attitudes die met de taalcompetenties samengaan. Deze uitwerking vormt de kern van het referentiekader.

De taalcompetente leraar bouwt verder op de inzichten rond talige starbekwaamheden van leraren uit *Dertien doelen in een dozijn* (2006) en op de visie op kwaliteitsvol onderwijs uit *Iedereen taalcompetent* (2017).

1. Maatschappelijke ontwikkelingen

De afgelopen decennia is de context waarin wordt lesgegeven aanzienlijk veranderd. Dit wordt aangedreven door enkele belangrijke ontwikkelingen die onze samenleving hebben doen evolueren van een analoge, vrij homogene, geordende samenleving naar een digitale samenleving die zich kenmerkt door snelheid en superdiversiteit, en waarin verandering de enige constante lijkt.

- a. *Demografische ontwikkelingen* – Zowel Nederland als Vlaanderen veranderen demografisch in hoog tempo. Snelle vergrijzing, migratie en nieuwe gezins- en samenlevingsvormen zorgen voor veranderingen in de bevolking. Vandaag is ruim de helft van de Vlamingen en Nederlanders 50-plusser, het aandeel van mensen met een migratieachtergrond stijgt, en het aantal kinderen dat thuis een andere taal dan het Nederlands spreekt neemt toe (Centraal Bureau voor de Statistiek 2019/2020; Statistiek Vlaanderen 2020). Deze ontwikkelingen zorgen voor meer diversiteit in de samenleving, maar daarmee ook voor meer complexiteit. Dat stelt de samenleving voor grote uitdagingen.
- b. *Technologische ontwikkelingen* – De afgelopen jaren hebben digitalisering en digitale informatietechnologie een hoge vlucht genomen. In toenemende mate zijn ze doorgedrongen in onze samenleving. Vandaag zijn veel mensen 24/7 met elkaar in contact en hebben ze altijd en overal toegang tot kennis en informatie. Digitalisering heeft het leven van een groot deel van de bevolking gemakkelijker gemaakt, maar heeft ook nieuwe vormen van sociale ongelijkheid en exclusie met zich meegebracht. Niet iedereen heeft immers toegang tot digitale technologie of beschikt over de vaardigheden om ermee te werken. In Vlaanderen heeft 10% van de bevolking geen toegang tot het internet; 40% riskeert digitale uitsluiting door een gebrek aan digitale vaardigheden (Brotcorne & Mariën 2020). In Nederland gaat het om respectievelijk 2% (Centraal Bureau voor de Statistiek 2019) en 20% (Verhue & Mol 2019; E-inclusie 2020). Daarnaast ervaren tal van mensen in Nederland en Vlaanderen moeite met effectieve digitale communicatie (van Deursen 2018; Statistiek Vlaanderen 2019). Digitale inclusie en digitale geletterdheid zijn dan ook belangrijke uitdagingen in de samenleving vandaag.
- c. *Economische ontwikkelingen* – Sinds enkele jaren evolueren de Nederlandse en Vlaamse economie steeds verder van een kenniseconomie naar een lerende economie (De Klerck 2017; OECD 2017; 2019). Dit gaat gepaard met nieuwe verwachtingen op de arbeidsmarkt. Waar tot voor enkele jaren een grote vraag was naar mensen met een specialistisch kennisprofiel, zijn werkgevers vandaag vooral op zoek naar werknemers die in staat zijn om zich flexibel aan te passen aan de vele veranderingen waarmee ze in hun leven en werk geconfronteerd worden. Een hoog leer- en aanpassingsvermogen en competenties om zelfstandig nieuwe kennis en informatie te verwerven en verwerken hebben tegenwoordig dan ook hoge prioriteit in loopbaan- en talentbeheer (ManpowerGroup 2017).

Ook het onderwijs ontsnapt niet aan de genoemde ontwikkelingen: klassen worden meertaliger en multicultureler, slimme apparaten en digitale media vinden steeds meer ingang op school en de arbeidsmarkt stelt nieuwe eisen. Om kinderen en jongeren op een goede manier te kunnen blijven voorbereiden op deelname aan de samenleving kan het onderwijs niet anders dan meebewegen met wat in de samenleving

gebeurt. In antwoord op de veranderingen heeft het onderwijs de afgelopen jaren dan ook inspanningen gedaan om zich te heroriënteren – inhoudelijk, organisatorisch en op het vlak van communicatie.

Inhoudelijk is het onderwijs opgeschoven naar onderwijs dat inzet op én kennis- én vaardigheden- én attitudeontwikkeling. Naar onderwijs, bovendien, dat leerlingen in staat stelt om met verandering om te gaan, om zelfstandig kennis en informatie te verwerven en verwerken, om samen te werken en om een leven lang te leren. Door deze aspecten een centrale rol te geven, worden leerlingen beter voorbereid op functioneren in een snel veranderende samenleving.

De toename van diversiteit in de samenleving heeft ook geleid tot meer diversiteit in de klas. Daardoor moeten scholen vandaag extra inspelen op behoeften aan maatwerk, aan gelijke onderwijskansen en aan taalsteun. Dat laatste vloeit voort uit het feit dat voor een groter wordende groep leerlingen het Nederlands niet de thuistaal is maar het Nederlands wel nodig is om in een schoolse context vooruit te komen. Ruimte creëren voor taalontwikkeling in het Nederlands (en voor sommige leerlingen zelfs taalverwerving van het Nederlands) is dan ook meer dan ooit een belangrijke opdracht geworden.

Ook in de communicatie tussen de school en de thuisomgeving hebben zich een aantal veranderingen voorgedaan als gevolg van maatschappelijke ontwikkelingen. Zo communiceren scholen tegenwoordig niet langer alleen per brief of per mail, maar ook via sociale media en andere nieuwe communicatiekanalen, wat om bijkomende vaardigheden vraagt. Bovendien wordt de groep ouders die thuis geen Nederlands spreekt en het Nederlands niet goed beheerst groter. Dat beïnvloedt de manier waarop scholen met ouders communiceren en vraagt om extra inspanningen die er vooral toe moeten bijdragen dat alle ouders aangesloten en betrokken blijven.

De genoemde ontwikkelingen zijn daarnaast van invloed op de taken en de rollen van de leraar. Ze vragen om andere en deels nieuwe competenties. De afgelopen jaren is er in Nederland en Vlaanderen dan ook terecht veel aandacht geweest voor het actualiseren van de basiscompetenties voor elke leraar. In Nederland gelden sinds 1 augustus 2017 de nieuwe wettelijke bekwaamheidseisen voor leraren en zijn in het schooljaar 2018-2019 de nieuwe landelijke *kennisbases* ingevoerd. In Vlaanderen zijn sinds het schooljaar 2019-2020 de nieuwe basiscompetenties van de leraren van kracht. Deze wettelijke kaders beschrijven de vakinhoudelijke, vakdidactische, pedagogische en professionele bekwaamheden waaraan elke leraar moet voldoen. Wat daarbij opvalt, is dat veel van die bekwaamheden expliciet talig zijn of een beroep doen op de taalcompetenties van de leraar. Meer nog: de verwevenheid van taal met didactisch, pedagogisch en professioneel handelen blijkt sterker dan ooit tevoren. In wat volgt, wordt dieper op deze verwevenheid ingegaan.

2. Taalcompetenties bij het handelen van de leraar

Een vakbekwame leraar beschikt over verschillende soorten competenties die zich niet alleen situeren binnen de (vak)didactiek en de pedagogiek, maar ook binnen het professionele domein. Deze competenties zijn van belang voor de taken die een leraar heeft, zoals lessen voorbereiden, lessen geven, met collega's afstemmen over lesmethodes of didactisch materiaal, en ouders informeren over de prestaties en de vorderingen van hun kind. Wat weleens wordt vergeten, is dat deze competenties in belangrijke mate talige competenties zijn. In een onderwijscontext speelt talig handelen namelijk een rol bij vrijwel elke vorm van didactisch, pedagogisch en professioneel handelen. Hoe taalcompetenter de leraar deze handelingen uitvoert, hoe effectiever ze worden. In wat volgt, wordt dieper ingegaan op de relatie tussen didactisch, pedagogisch en professioneel handelen enerzijds en taalcompetenties anderzijds.

Taalcompetenties bij didactisch handelen

Bij didactisch handelen gaat het om wat de leraar doet om ervoor te zorgen dat leerlingen iets leren. Dat kan gaan om (vak)inhouden, maar ook om vaardigheden zoals samenwerken. Didactisch handelen vindt plaats in elke fase van de les: tijdens de voorbereiding, tijdens de les zelf en tijdens de evaluatie van de les en de leeropbrengsten. Bij het didactisch handelen doet de leraar voortdurend een beroep op de eigen taalcompetenties. Dat gebeurt zowel bewust als onbewust.

Tijdens de voorbereiding op een les beroept de leraar zich voor een belangrijk deel op formuleercompetenties. Heel wat zaken moeten immers worden verwoord: leerdoelen, bijvoorbeeld, of leervragen en leeropdrachten. Hoe helderder, concreter en doelgerichter een leraar dat doet, hoe adequater de uiteindelijke les zal zijn. Eveneens van belang bij de voorbereiding is de competentie van de leraar om de talige complexiteit van tekst- en ander lesmateriaal te beoordelen. Onderwijs is immers niet alleen effectief als de materialen die worden gebruikt niet alleen inhoudelijk, maar ook talig voldoende uitdagend zijn. Belangrijke voorwaarde daarbij is uiteraard dat het taalniveau van het tekst- en lesmateriaal dat wordt geselecteerd niet al te zeer boven het talige begripsniveau van de leerlingen uitstijgt. Een vakbekwame leraar houdt overigens niet alleen bij het beoordelen van de geschiktheid van materialen rekening met de talige

De leraar lokt taalproductie bij leerlingen uit (1.1)

De leraar stimuleert leerlingen om met elkaar en met anderen in interactie te gaan (1.2)

De leraar formuleert heldere en concrete leerdoelen (2.1)

De leraar formuleert heldere, concrete en doelgerichte vragen en opdrachten (2.2)

De leraar formuleert heldere, concrete en doelgerichte feedback (2.3)

De leraar vertelt verhalen ter ondersteuning van de leerinhoud (2.4)

De leraar geeft heldere uitleg bij de leerinhoud (3.1)

De leraar geeft heldere uitleg bij taken en opdrachten (3.2)

De leraar houdt rekening met de talige beginsituatie van leerlingen (4.1)

beginsituatie van leerlingen, maar gedurende de hele voorbereiding. Bijvoorbeeld ook bij het formuleren van lesdoelen, bij het opstellen van vragen en bij het maken van opdrachten. Doelen, vragen, opdrachten, teksten en materialen zijn immers pas effectief als ze ook begrijpelijk zijn voor elke individuele leerling. Door in de voorbereiding rekening te houden met de manier van verwoorden en/of door de nodige taalsteun voor te bereiden, kan de leraar dat realiseren. In onderwijs waarin expliciet aandacht is voor het bovenstaande, worden leerdoelen beter bereikt.

Ook tijdens de les doet de leraar een beroep op meerdere taalcompetenties. (Vak)inhouden begrijpelijk en doeltreffend aanbieden, vraagt bijvoorbeeld om competenties op het vlak van spreken en presenteren. Het vraagt ook om kennis en kunde om leerlingen talige ondersteuning te bieden wanneer ze bepaalde inhouden moeilijk begrijpen. En om competenties om duidelijke feedback te formuleren, verhalen te vertellen of voor te lezen, interactie met en tussen leerlingen tot stand te brengen en het eigen taalgebruik af te stemmen op het talige begripsniveau van leerlingen. Bovendien gaat het aanreiken van (vak)inhouden hand in hand met het verwerven en leren gebruiken van school- en vaktaal. Leerlingen komen namelijk pas echt tot leren als ze de specifieke taal beheersen die op school gebruikt wordt, en als ze het taalgebruik en de woordenschat kennen die eigen is aan een vak of leergebied. Een leraar die zich bewust is van eventuele talige drempels en er ook daadwerkelijk op kan inspelen, kan daarbij een groot verschil maken.

Na de les evalueert de leraar of de lesdoelen zijn bereikt, of het geselecteerde lesmateriaal daartoe heeft bijgedragen en of alle leerlingen de les ook effectief hebben kunnen volgen. Dat veronderstelt onder meer inzicht in hoe communicatie werkt. Om een goede inschatting te kunnen maken van de kwaliteit en de geschiktheid van de les, is het immers van belang dat de leraar de verbale en non-verbale signalen die de leerlingen tijdens de les hebben gegeven, correct kan interpreteren. Leerlingen geven dit soort signalen bewust en onbewust, en op meerdere momenten, bijvoorbeeld wanneer de leraar uitleg geeft, wanneer ze een vraag krijgen of wanneer ze het lesmateriaal te zien krijgen. Deze signalen bieden de leraar waardevolle feedback die ingezet kan worden om een les of lesmateriaal verder te verbeteren. Ook bij het nagaan of leerlingen zich de leerinhouden daadwerkelijk eigen hebben gemaakt, spelen taalcompetenties, waaronder formuleercompetenties, een rol. Heldere toetsvragen kunnen formuleren, bijvoorbeeld, of nauwkeurig kunnen verwoorden wat een leerling al wel of nog niet kan, is daarbij van belang.

De leraar helpt leerlingen om school- en vaktaal te begrijpen en te gebruiken (4.2)

De leraar ondersteunt leerlingen bij tekstproductie en tekstbegrip (4.3)

De leraar geeft constructieve feedback op de taalproductie van leerlingen (4.4)

De leraar selecteert lesmateriaal dat past bij het talige begripsniveau van leerlingen (5.1)

De leraar beoordeelt lesmateriaal op mogelijkheden om taalontwikkeldend te werken (5.2)

De leraar creëert talig geschikt lesmateriaal (5.3)

De nummers bij de taalcompetenties verwijzen naar de uitwerkingen in het volgende deel van de tekst.

Taalcompetenties bij pedagogisch handelen

Bij pedagogisch handelen gaat het vooral om het creëren van een positieve leeromgeving. Dat is een omgeving waarin leerlingen zich veilig voelen om fouten te maken, om vragen te stellen en om kritisch te zijn voor zichzelf en voor anderen. Een omgeving, waarin de leraar de leerlingen stimuleert, motiveert en ondersteunt, en ervoor zorgt dat ze successen ervaren, individueel en als groep. Een positieve, veilige leeromgeving creëren is belangrijk: er ontstaat een krachtige context door die ertoe bijdraagt dat leerlingen kansen krijgen om zich sociaal-emotioneel te ontwikkelen en ook echt tot leren komen.

Net als didactisch handelen heeft ook pedagogisch handelen een sterk talige kant. Om een positieve leeromgeving te creëren, doet de leraar immers stevast, en zowel bewust als onbewust, een beroep op verschillende taalcompetenties.

Ten eerste gaat het om competenties die te maken hebben met communicatie en interactie. Competenties die het mogelijk maken om via taal op een positieve manier bij te dragen aan de klassfeer, om leerlingen te motiveren en te betrekken bij gesprekken in de klas, en om uitnodigende mogelijkheden te creëren voor leerlingen om taalsteun en andere vormen van ondersteuning te vragen.

Ten tweede spelen ook formuleercompetenties een rol bij het creëren van een positieve leeromgeving. Deze worden aangesproken wanneer de leraar afspraken verwoordt, verwachtingen ten aanzien van de leerlingen uit, leerlingen aanmoedigt of feedback geeft. Diezelfde competenties zet de leraar ook in bij het vertellen. Vertellen is een krachtig middel om een sfeer te creëren waarin leerlingen zich ten volle kunnen ontwikkelen. In principe kan elke vertelling daaraan bijdragen: van anekdotes over dingen die de leraar zelf heeft meegemaakt tot vertellingen van anderen.

Twee aspecten verdienen bijzondere aandacht wanneer het gaat om taal in relatie tot pedagogisch handelen: een positieve houding van de leraar ten aanzien van talige diversiteit en meertaligheid van leerlingen, en het gebruik van waarderende taal. Beide dragen er in belangrijke mate toe bij dat leerlingen zich veilig en gerespecteerd voelen, gemotiveerd blijven om deel te nemen aan gesprekken, het woord durven nemen en ook fouten durven maken.

De leraar organiseert ruimte voor interactie in de klas (1.3)

De leraar communiceert positief en waardierend met leerlingen over hun gedrag, prestaties en leerontwikkeling. (1.4)

De leraar formuleert heldere, concrete en doelgerichte afspraken en verwachtingen (2.5)

De leraar vertelt een verhaal in eigen woorden om bij te dragen aan een positief klasklimaat (2.6)

De leraar licht afspraken en verwachtingen op een heldere manier toe (3.3)

De leraar creëert ruimte voor leerlingen om zich te uiten en om taalsteun te vragen (4.5)

De leraar selecteert en ontwikkelt lesmateriaal dat aansluit bij de leefwereld van leerlingen (5.4)

De nummers bij de taalcompetenties verwijzen naar de uitwerkingen in het volgende deel van de tekst.

Taalcompetenties bij professioneel handelen

Bij professioneel handelen gaat het om betrokkenheid tonen en verantwoordelijkheid nemen. Voor de leraar betekent dat onder meer professionele contacten aangaan en onderhouden met ouders, collega's en andere betrokkenen, op de hoogte blijven van nieuwe ontwikkelingen, de regie nemen over het eigen kennen en kunnen, leren van anderen binnen de context van het team en invulling geven aan de voorbeeldfunctie die de leraar als onderwijsprofessional heeft. Persoonlijke reflectie en de bereidheid om een leven lang te leren hebben daarbij een belangrijke rol.

Net als bij didactisch en pedagogisch handelen, wordt ook bij professioneel handelen in grote mate een beroep gedaan op taalcompetenties. Het gaat daarbij in eerste instantie om competenties die de leraar in staat stellen om effectief te communiceren met collega's, vakgenoten, directie, begeleiders en ouders. Bijvoorbeeld over vakinhouden, klas- en werkafspraken, leerresultaten van leerlingen, praktijkervaringen, de persoonlijke visie op onderwijs en onderwijsbeleid en het verloop van de eigen professionele ontwikkeling. Hoe beter de leraar in staat is om effectieve communicatie tot stand te brengen, hoe vlotter, efficiënter en doelgerichter die communicatie kan verlopen. Belangrijk daarbij is dat de leraar werkt aan een gedeelde taal om over de genoemde onderwerpen te praten. In eerste instantie met collega's, maar bij uitbreiding ook met ouders.

Wanneer het gaat om persoonlijke reflectie en om het eigen professionele ontwikkelingstraject, doet de leraar daarnaast een beroep op diverse andere taalcompetenties. Zo moet de leraar, om professioneel te kunnen groeien, de eigen sterktes, zwaktes, groeikansen en ontwikkelingsbehoeften goed kunnen verwoorden. Daarnaast moet de leraar, om op de hoogte te kunnen blijven van nieuwe ontwikkelingen en/of wijzigingen in onderwijsbeleid, onder meer bronnen kunnen raadplegen, teksten begrijpend kunnen lezen en feit en fictie van elkaar kunnen onderscheiden. Dat vraagt om blijvende aandacht voor de ontwikkeling van de eigen talige kennis en vaardigheden, maar ook van de taalcompetenties die in dit kader worden beschreven.

Samengevat kan dus gesteld worden dat effectief didactisch, pedagogisch en professioneel handelen in essentie ook talig handelen is, waarbij de leraar in grote mate steunt op taalcompetenties. In wat volgt, wordt ingezoomd op de taalcompetenties die hier ter sprake zijn gekomen.

De leraar communiceert open en eerlijk met collega's en ouders over de ontwikkeling van leerlingen (1.5)

De leraar communiceert begrijpelijk over schoolzaken en onderwijskundige thema's (1.6)

De leraar formuleert helder, concreet en doelgericht in de brede context van het onderwijs (2.7)

De leraar geeft heldere uitleg over onderwijskundige zaken (3.4)

De leraar geeft mee vorm aan taalbeleidsacties die zicht richten op taalsteun aan leerlingen (4.6)

De leraar bespreekt geselecteerde en eigen ontwikkelde lesmaterialen in teamverband (5.5)

De leraar blijft de eigen taalvaardigheid en taalkennis verder ontwikkelen (6.1)

De leraar blijft de taalcompetenties die samengaan met goed didactisch, pedagogisch en professioneel handelen, verder ontwikkelen (6.2)

De leraar werkt aan de eigen taal om over onderwijs te communiceren (6.3)

De leraar werkt samen met collega's aan een gedeelde taal om over onderwijs te communiceren (6.4)

De nummers bij de taalcompetenties verwijzen naar de uitwerkingen in het volgende deel van de tekst.

3. Taalcompetenties onder de loep genomen

Wie aandacht wil hebben voor taalcompetenties, en er ook doelgericht op wil inzetten, moet deze competenties in eerste instantie goed begrijpen. Dat betekent: weten om welke competenties het gaat, wat ze betekenen, welke handelingen van de leraar ze ondersteunen en welke kennis, vaardigheden en attitudes ermee samengaan. Waar in het vorige deel is uitgegaan van het didactisch, pedagogisch en professioneel handelen van de leraar, staat in dit deel het talig handelen van de leraar centraal. De competenties die in deel 2 aan bod zijn gekomen, worden daarvoor geclusterd tot zes taalcompetenties:

taalcompetentie 1: adequaat in interactie gaan met leerlingen, collega's en ouders

taalcompetentie 2: helder en concreet formuleren voor verschillende doelgroepen

taalcompetentie 3: heldere uitleg geven

taalcompetentie 4: taalsteun bieden

taalcompetentie 5: voor talig geschikt lesmateriaal zorgen

taalcompetentie 6: de eigen taalcompetenties blijvend ontwikkelen

Voor iedere leraar is elk van deze competenties van cruciaal belang. Leraren die deze taalcompetenties voldoende hebben ontwikkeld, en ze ook op het juiste moment inzetten, kunnen zichzelf 'taalcompetente leraren' noemen.

Om de taalcompetenties te duiden, worden ze in dit deel van de tekst na elkaar uitgewerkt. Daardoor kan de indruk ontstaan dat ze weinig met elkaar te maken hebben en ook losstaan van elkaar. Dat is nadrukkelijk niet het geval: alle taalcompetenties zijn nauw met elkaar verbonden en werken ook voortdurend op elkaar in. Een leraar die heldere uitleg geeft, bijvoorbeeld, gaat daarbij ook meteen adequaat in interactie met leerlingen, en biedt daarmee vaak ook al taalsteun. Door hun samenhang en verwevenheid is het dan ook onvermijdelijk dat in de uitwerking soms sprake is van een gedeeltelijke overlap tussen de verschillende taalcompetenties.

De competenties (en hun uitwerkingen) worden handelingsgericht geformuleerd, en niet als zogenoemde *can-do-statements*. Dat is een bewuste keuze, omdat daardoor de nadruk komt te liggen op de concrete handeling van de leraar.

Het spreekt voor zich dat de taalcompetente leraar niet alle handelingen die in de uitwerkingen worden genoemd ook in elke situatie tegelijkertijd uitvoert. Het gaat erom dat de leraar in staat is om ze uit te voeren wanneer de situatie daar om vraagt.

In wat volgt, worden de zes taalcompetenties een voor een nader uitgewerkt.

1. De leraar gaat adequaat in interactie met leerlingen, collega's en ouders

In de klas, maar ook daarbuiten, gaat de leraar veelvuldig in interactie: met leerlingen, collega's, ouders, onderwijsbegeleiders, lerarenopleiders, enz. Bijvoorbeeld over een leeropdracht, een tekst, de ontwikkeling van een leerling, de kwaliteit van een methode of over schoolzaken in het algemeen. Die interactie kan mondeling zijn, schriftelijk of een combinatie van beide.

De taalcompetente leraar zorgt voor adequate interactie die optimaal verloopt en van hoge kwaliteit is. In interactie met leerlingen streeft de taalcompetente leraar zoveel mogelijk taalontwikkende interactie na: interactie die erop gericht is de taalontwikkeling van de leerlingen te stimuleren. Om dat te bereiken, zorgt de taalcompetente leraar er ten eerste voor dat leerlingen voldoende spreek- en schrijfkansen krijgen. Door ruimte te laten voor leerlingen om zelf taal te produceren en bewust en actief met taal aan de slag te gaan, ontstaan voor hen de beste kansen om tegelijk leerinhouden te verwerven en hun talige kennis en vaardigheden aan te scherpen. Ten tweede zorgt de taalcompetente leraar ervoor dat het eigen taalgebruik rijk, gevarieerd, maar vooral begrijpelijk is en leerlingen bij de inhoud betreft. Door bovendien op het juiste moment taal in te zetten die net iets boven het taalniveau van de leerlingen uitstijgt, wordt op een duurzame en geleidelijke manier bijgedragen aan hun taalontwikkeling. Ten derde zorgt de taalcompetente leraar voor adequate en taalontwikkende feedback op wat leerlingen zeggen en schrijven en op hoe ze dat doen. Dat betekent: feedback waarbij ruimte wordt gelaten voor inbreng van de leerlingen en waarbij de leraar zich open opstelt en een actieve luisterhouding aanneemt. Feedback, met andere woorden, die zich niet kenmerkt door eenrichtingsverkeer, maar waarbij sprake is van een echte dialoog, en waarbij dus ook taalproductie wordt uitgelokt. Voldoende spreek- en schrijfkansen creëren, inzetten op begrijpelijke taal en zorg dragen voor adequate feedback zorgen er samen voor dat leerlingen hun taal, in interactie met elkaar en met de leraar, verder kunnen ontwikkelen en optimaal worden begeleid in hun leerproces.

In interactie met volwassenen richt de taalcompetente leraar zich op begrijpelijkheid, gelijkwaardigheid en open gedachtwisseling. Om dat te bereiken stemt de taalcompetente leraar registerkeuze en communicatiestijl bewust af op de situatie. Dat geldt bij interactie met ouders en met collega's, maar ook bij interactie met vakgenoten, bijvoorbeeld wanneer de leraar communiceert over het eigen onderwijs of over onderwijskundige thema's in didactische of vakinhoudelijke tijdschriften, in reacties op websites, discussiefora en sociale media of tijdens conferenties en studiedagen. Ook daarbij is, net zoals bij interactie met leerlingen, het gebruik van begrijpelijke taal, ruimte voor dialoog en een open luisterhouding van de leraar van groot belang. De taalcompetente leraar heeft niet alleen aandacht voor deze aspecten, maar weet er ook op een goede en bewuste manier invulling aan te geven.

Uitwerking naar didactisch, pedagogisch en professioneel handelen¹:

1.1	De leraar lokt taalproductie bij leerlingen uit.
1.2	De leraar stimuleert leerlingen om met elkaar en met anderen in interactie te gaan.
1.3	De leraar organiseert ruimte voor interactie in de klas.
1.4	De leraar communiceert positief en waardierend met leerlingen over hun gedrag, prestaties en leerontwikkeling.
1.5	De leraar communiceert open en eerlijk met collega's en ouders over de ontwikkeling van leerlingen.
1.6	De leraar communiceert begrijpelijk over schoolzaken en onderwijskundige thema's.

Hiervoor dient de leraar te beschikken over de volgende kennis, vaardigheden en attitudes:

Kennis	De leraar kent verschillende soorten vragen en strategieën die uitnodigen tot interactie.
	De leraar kent presentatievormen en (digitale) middelen die aanzetten tot interactie.
Vaardigheden	De leraar analyseert welke vragen en strategieën het meest effectief zijn om tot zinvolle interactie te komen in de betreffende communicatieve situatie.
	De leraar zet passende vragen en strategieën in om interactie te stimuleren.
	De leraar creëert en benut mogelijkheden voor betekenisonderhandeling en inbreng van gesprekspartners.
	De leraar past op basis van reacties van gesprekspartners het eigen taalgebruik aan.
	De leraar speelt in op kansen tijdens de les om te werken aan de taalontwikkeling van de leerlingen.
	De leraar gebruikt rijke taal in interactie met leerlingen.
	De leraar stimuleert spreek- en schrijfdurf bij leerlingen.
	De leraar evalueert de eigen bijdrage aan de interactie op adequaatheid en correctheid.
Attitudes	De leraar benadert alle deelnemers aan een interactie respectvol en als volwaardige gesprekspartner.
	De leraar houdt bij deelname aan interactie rekening met de reacties van gesprekspartners.
	De leraar is gericht op cultuursensitieve en taaltolerante interactie.
	De leraar gebruikt positieve en waarderende taal.
	De leraar neemt een actieve lees- en luisterhouding aan.
	De leraar zorgt ervoor dat alle leerlingen spreek- en schrijfkansen krijgen.

¹ **blauw:** taalcompetenties bij het didactisch handelen; **beige:** taalcompetenties bij het pedagogisch handelen; **groen:** taalcompetenties bij het professioneel handelen.

2. De leraar formuleert helder en concreet voor verschillende doelgroepen

Formuleren maakt deel uit van het dagelijkse handelen van elke leraar. Elke dag opnieuw brengt de leraar leerdoelen, leerinhouden, verhalen, vragen, opdrachten en feedback onder woorden. Daarnaast verwoordt de leraar geregeld afspraken en verwachtingen. Ook in gesprekken met collega's over een gebeurtenis in de klas, of bij het uitwisselen van praktijkervaringen met vakgenoten, is de leraar bezig met formuleren.

De taalcompetente leraar formuleert zowel mondeling als schriftelijk op een heldere, concrete en doelgerichte manier. Dat betekent dat bij het formuleren bewuste en weloverwogen taalkeuzes worden gemaakt die zijn afgestemd op de mensen voor wie de boodschap is bedoeld en op de doelen die de leraar wil bereiken. Het gaat daarbij om keuzes in woordgebruik en zinsbouw, maar ook op het vlak van bijvoorbeeld toon, tempo en stijl.

De taalcompetente leraar is daarnaast een goede verteller. Ook bij het vertellen van verhalen, is de leraar deels bezig met formuleren. Dat geldt in het bijzonder wanneer de leraar over eigen ervaringen vertelt of een bestaand verhaal navertelt. Bijvoorbeeld om een les in te leiden, een afspraak te duiden of een leerinhoud te contextualiseren. De taalcompetente leraar is in staat om deze eigen vertellingen op een heldere en levendige manier onder woorden te brengen.

Op een heldere en concrete manier kunnen formuleren, is van belang omdat het in hoge mate bijdraagt aan de kwaliteit van het handelen van de leraar, zowel didactisch, pedagogisch als professioneel.

Uitwerking naar didactisch, pedagogisch en professioneel handelen:

2.1	De leraar formuleert heldere en concrete leerdoelen.
2.2	De leraar formuleert heldere, concrete en doelgerichte vragen en opdrachten.
2.3	De leraar formuleert heldere, concrete en doelgerichte feedback.
2.4	De leraar vertelt verhalen ter ondersteuning van de leerinhoud.
2.5	De leraar formuleert heldere, concrete en doelgerichte afspraken en verwachtingen.
2.6	De leraar vertelt verhalen om bij te dragen aan een positief klasklimaat.
2.7	De leraar formuleert helder, concreet en doelgericht in de brede context van het onderwijs.

Hiertoe dient de leraar te beschikken over de volgende kennis, vaardigheden en attitudes:

Kennis	De leraar kent verschillende manieren om heldere en concrete leerdoelen te formuleren.
	De leraar kent verschillende soorten vragen en opdrachten en manieren om die helder te formuleren.
	De leraar kent verschillende manieren om verhalen op een levendige en heldere manier te vertellen.
	De leraar kent verschillende manieren om afspraken en verwachtingen te formuleren die bijdragen aan een positief klas- en leerklimaat en aan het welbevinden van elke leerling.
	De leraar kent verschillende manieren om motiverende en activerende feedback te formuleren voor leerlingen en collega's.
	De leraar kent verschillende manieren om een begrijpelijke tekst over het eigen vak en onderwijs in bredere zin te formuleren.
Vaardigheden	De leraar formuleert doelen, vragen, opdrachten, afspraken, verwachtingen en feedback die begrijpelijk zijn voor leerlingen en hen aanzetten tot leren.
	De leraar brengt eigen of bestaande verhalen op een levendige en treffende manier onder woorden.
	De leraar drukt zich schriftelijk en mondeling op een begrijpelijke manier uit in communicatie over leerlingen, vak en onderwijs met collega's, vakgenoten en ouders.
Attitudes	De leraar richt zich bij het formuleren op doel en doelpubliek.
	De leraar maakt weloverwogen taalkeuzes die rekening houden met het doelpubliek.
	De leraar kiest voor motiverende, waarderende en taalstimulerende formuleringen.

3. De leraar geeft heldere uitleg

Uitleg geven behoort tot de kerntaken van elke leraar. Het is iets wat een leraar dagelijks doet, veelal mondeling, maar ook schriftelijk, of gecombineerd. Dat kan op verschillende manieren. Om (leer)inhouden te duiden, een taak, opdracht of werkwijze toe te lichten of een onderwijskundige kwestie te verduidelijken, kan de leraar bijvoorbeeld presenteren, vertellen, benoemen, beschrijven, of verklaren.

De taalcompetente leraar biedt inhouden op een heldere, boeiende en gestructureerde manier aan. Daarbij activeert, motiveert en ondersteunt de leraar leerlingen, collega's en andere volwassenen om deze inhouden te begrijpen. De taalcompetente leraar houdt rekening met het talige beheersingsniveau van de leerlingen of van de mensen aan wie de uitleg wordt gericht en stemt het eigen taalgebruik en het spreektempo daarop af. Waar mogelijk verbindt de taalcompetente leraar de uitleg die wordt gegeven met hun voorkennis, leefwereld en interesses.

Bij elke vorm van uitleg legt de taalcompetente leraar de nadruk op doelgerichtheid en effectiviteit. Daarbij speelt het gebruik van begrijpelijke taal die is afgestemd op het publiek en doel een belangrijke rol. Bovendien zet de taalcompetente leraar in op gelijkwaardigheid. Dat betekent dat de leraar ervan uitgaat dat de leerlingen of volwassenen aan wie de uitleg wordt gericht gesprekspartners zijn die de uitleg begrijpen of niet begrijpen, die mogelijk meer uitleg nodig hebben, die geïnteresseerd zijn of ongeïnteresseerd of die vragen hebben. De taalcompetente leraar is alert op hun signalen en stelt de uitleg bij, als dat nodig blijkt.

Door heldere uitleg te geven helpt de leraar om kennis en informatie te interpreteren en te begrijpen, om taken en opdrachten correct uit te voeren en om algemeen tot leren te komen.

Uitwerking naar didactisch, pedagogisch en professioneel handelen:

3.1	De leraar geeft heldere uitleg bij de leerinhoud.
3.2	De leraar geeft heldere uitleg bij taken en opdrachten.
3.3	De leraar licht afspraken en verwachtingen op een heldere manier toe.
3.4	De leraar geeft heldere uitleg over onderwijskundige zaken.

Hiervoor dient de leraar te beschikken over de volgende kennis, vaardigheden en attitudes:

Kennis	De leraar kent verschillende strategieën en (digitale) presentatievormen om inhoud helder en doeltreffend over te brengen.
	De leraar kent verschillende manieren om taken, opdrachten, afspraken en procedures uit te leggen.
Vaardigheden	De leraar stemt uitleg af op het talige beheersingsniveau, de leefwereld en de interesses van leerlingen.
	De leraar betreft leerlingen actief bij de uitleg.
	De leraar gaat na of leerlingen/het doelpubliek de uitleg begrijpen.
	De leraar speelt in op de verbale en non-verbale reacties van leerlingen/het doelpubliek en stuurt de uitleg, waar nodig, bij.
	De leraar presenteert leerinhouden, taken en opdrachten gestructureerd, expressief, enthousiast en enthousiasmerend.
	De leraar past uitleg over klas- en schoolzaken aan aan het doelpubliek.
Attitudes	De leraar richt zich bij het uitleg geven op actieve betrokkenheid van leerlingen/het doelpubliek.
	De leraar voelt zich ervoor verantwoordelijk dat leerlingen de uitleg begrijpen.

4. De leraar biedt taalsteun

Heel wat leerlingen ervaren tijdens hun schoolloopbaan weleens talige moeilijkheden. Bijvoorbeeld met lezen, met schrijven of met specifieke aspecten van taal zoals woordkeuze, doelgerichtheid, toon en tekstbouw. Daarnaast zijn school- en vaktaal voor veel leerlingen een struikelblok. Schooltaal is de abstracte taal die op school wordt gebruikt om mechanismen te beschrijven, verbanden te verwoorden en relaties uit te drukken. Vaktaal is de taal die eigen is aan een schoolvak, zoals bijvoorbeeld de taal van de biologie, de taal van de natuurkunde of de taal van de wiskunde. Het is een belangrijke taak voor elke leraar om leerlingen hulp te bieden bij de talige moeilijkheden die ze ervaren.

De taalcompetente leraar geeft op een bewuste manier invulling aan deze ondersteunende rol en combineert daarbij verschillende soorten strategieën. Zo biedt de taalcompetente leraar expliciete ondersteuning, bijvoorbeeld door vakterminologie te benoemen en te duiden, door structuurwoorden in een tekst aan te wijzen, door schrijfstrategieën aan te reiken of door feedback te geven. Daarnaast ondersteunt de taalcompetente leraar ook impliciet, bijvoorbeeld door in het eigen taalgebruik rekening te houden met het taalniveau van de leerlingen, door in te spelen en verder te bouwen op wat leerlingen al talig kennen en kunnen, door de link te leggen tussen het dagelijkse taalgebruik van leerlingen en de abstractere schooltaal of door vragen te stellen bij teksten of bij complex woordgebruik.

De taalcompetente leraar richt zich bij het bieden van taalsteun niet alleen op de inhoud, maar ook op de vorm. Bijvoorbeeld wanneer de leraar uitleg geeft, voorleest of vertelt. Daartoe maakt de taalcompetente leraar bewust gebruik van taalondersteunende technieken, zoals een dynamisch tempo en volume gebruiken, belangrijke informatie voorop plaatsen, een gepaste intonatie gebruiken, klemtonen leggen en pauzes inlassen. Ook non-verbale aspecten, zoals een goede mimiek en lichaamstaal gebruiken, oogcontact zoeken en ondersteunende gebaren maken, horen daarbij omdat ze ervoor zorgen dat de boodschap gemakkelijker begrepen wordt en leerlingen helpen om zich iets bij de inhoud voor te stellen.

Een leraar die op een competente manier taalsteun biedt, helpt niet alleen leerlingen die talige moeilijkheden ervaren verder op weg, maar draagt duurzaam bij aan de (vak)begripsontwikkeling en, breder, de totale taalontwikkeling van alle leerlingen.

Uitwerking naar didactisch, pedagogisch en professioneel handelen:

4.1	De leraar houdt rekening met de talige beginsituatie van leerlingen.
4.2	De leraar helpt leerlingen om school- en vaktaal te begrijpen en te gebruiken.
4.3	De leraar ondersteunt leerlingen bij tekstproductie en tekstbegrip.
4.4	De leraar geeft constructieve feedback op de taalproductie van leerlingen.
4.5	De leraar creëert ruimte voor leerlingen om zich te uiten en om taalsteun te vragen.
4.6	De leraar geeft mee vorm aan taalbeleidsacties die zich richten op taalsteun aan leerlingen.

Hiervoor dient de leraar te beschikken over de volgende kennis, vaardigheden en attitudes:

Kennis	De leraar heeft kennis van het globale verloop van de taalontwikkeling van kinderen en jongeren.
	De leraar weet welke invloed veelvoorkomende leer- en ontwikkelingsstoornissen hebben op de algemene taalvaardigheid en taalontwikkeling van kinderen en jongeren.
	De leraar kent strategieën om de talige beginsituatie van leerlingen en de klasgroep te achterhalen.
	De leraar kent taalondersteunende technieken om op een efficiënte manier taalsteun te bieden.
	De leraar kent de verschillen tussen alledaagse taal en schooltaal.
	De leraar kent de specifieke taal van het eigen vak en/of leergebied.
	De leraar kent manieren om leerlingen vertrouwd te maken met school- en vaktaal.
	De leraar kent manieren om leerlingen te begeleiden bij het begrijpen en produceren van teksten.
	De leraar kent manieren om taalontwikkende feedback te geven.
	De leraar kent manieren om leerlingen ertoe aan te zetten om taalsteun te vragen en hun stem te laten horen.
Vaardigheden	De leraar stemt de talige ondersteuning en feedback af op de noden van de leerling.
	De leraar maakt passend gebruik van taalondersteunende technieken bij het bieden van taalsteun.
	De leraar maakt passend gebruik van mimiek en expressie bij het vertellen en voorlezen.
	De leraar geeft talige ondersteuning en feedback bij het uitvoeren van taken en opdrachten.
	De leraar identificeert de school- en vaktaal die nodig is om de leerdoelen te bereiken.
	De leraar verduidelijkt relevante vakterminologie.
Attitudes	De leraar benut de talige diversiteit in de klas bij het bieden van taalsteun.
	De leraar richt zich op aansluiting bij de talige beginsituatie, talige diversiteit en talige capaciteiten van leerlingen.
	De leraar reageert constructief op vragen om taalsteun en op mondeling en schriftelijk taalgebruik van leerlingen.
	De leraar houdt consequent rekening met de talige achtergrond en/of talige problemen van leerlingen.

5. De leraar zorgt voor talig geschikt lesmateriaal

In het onderwijs wordt veelvuldig gebruikgemaakt van talig lesmateriaal, oftewel teksten. Dat kunnen kleinere teksten zijn zoals een vraag, een taak of een verhaal, maar ook grotere teksten zoals een (digitale) presentatie, een website, een videofragment of een boek.

De taalcompetente leraar maakt niet alleen gebruik van teksten, maar zet ze ook bewust in om de (vak)taalontwikkeling van leerlingen te stimuleren. Evaluatie van de toegankelijkheid ervan, en van de talige en inhoudelijke kwaliteit, speelt daarbij een belangrijke rol. Zowel in de voorbereiding als tijdens de les schenkt de taalcompetente leraar dan ook veel aandacht aan de geschiktheid van materialen voor de leerlingen.

Bij het uitzoeken van teksten houdt de taalcompetente leraar rekening met mogelijke lees- en begripsmoeilijkheden bij leerlingen, bijvoorbeeld doordat de tekst vaktaal bevat, doordat tekstverbanden ontbreken of doordat de tekst een hoge informatiedichtheid heeft. Bovendien kiest de taalcompetente leraar bewust voor rijke teksten die bij voorkeur authentiek zijn, de interesse van de leerlingen wekken en hun taal en kennis op verschillende niveaus aanspreken. Waar mogelijk, gaat de keuze uit naar teksten waarvan het niveau net boven het talige begripsniveau van de leerlingen ligt. Bij het selecteren van teksten houdt de taalcompetente leraar bovendien rekening met waar de tekst voor gebruikt zal worden tijdens de les. Wanneer een tekst bijvoorbeeld bedoeld is om een onderwerp in te leiden, vraagt dat om andere keuzes dan wanneer het doel is dat de leerlingen zelf met de tekst aan de slag gaan.

Als geen geschikt materiaal voorhanden blijkt, kan de leraar ervoor kiezen om, al dan niet in samenwerking met collega's, zelf een tekst te creëren. Dat kan gaan om een volledig nieuwe tekst, zoals een eigen digitale presentatie over de leerstof of een leerling-specifieke opdracht, maar ook om herwerking van bestaand materiaal, zoals een herschrijving van een (vak)tekst op maat van de leerlingen. In beide gevallen is het belangrijk dat het nieuw geproduceerde materiaal aan de kenmerken van talige kwaliteit voldoet. Dat betekent onder andere dat het resultaat begrijpelijk en goed gestructureerd is en rijke taal bevat. Met name bij het herwerken van materialen bestaat het risico op een te grote vereenvoudiging en het gebruik van arm en te eenvoudig taalgebruik, wat niet in het belang is van de taalontwikkeling van leerlingen.

Door bewust en doordacht talig lesmateriaal te selecteren en te ontwikkelen, draagt de taalcompetente leraar in grote mate bij aan de algemene taalontwikkeling van elke leerling, naast aan het behalen van de eigen (vak)doelen.

Uitwerking naar didactisch, pedagogisch en professioneel handelen:

5.1	De leraar selecteert lesmateriaal dat past bij het talige begripsniveau van leerlingen.
5.2	De leraar beoordeelt lesmateriaal op mogelijkheden om taalontwikkeland te werken.
5.3	De leraar creëert talig geschikt lesmateriaal.
5.4	De leraar selecteert en ontwikkelt lesmateriaal dat aansluit bij de leefwereld van leerlingen.
5.5	De leraar bespreekt geselecteerde en eigen ontwikkelde lesmaterialen in teamverband.

Hiervoor dient de leraar te beschikken over de volgende kennis, vaardigheden en attitudes:

Kennis	De leraar kent de kenmerken van kwaliteitsvol talig lesmateriaal.
	De leraar kent verschillende tekstsoorten en teksttypes en weet voor welke doelen ze geschikt zijn.
Vaardigheden	De leraar schat de inhoudelijke en talige kwaliteit en complexiteit van lesmaterialen in.
	De leraar creëert eigen teksten en talig lesmateriaal, zowel digitaal als analoog.
	De leraar bewerkt bestaande lesmaterialen rekening houdend met het taal- en begripsniveau van leerlingen.
Attitudes	De leraar richt zich bij het selecteren van lesmaterialen op een gevarieerd aanbod dat aansluit bij het taalniveau van de leerlingen en bijdraagt aan hun (taal)ontwikkeling.
	De leraar kiest bewust voor actueel en authentiek tekst- en lesmateriaal.
	De leraar heeft aandacht voor hoe teksten overkomen bij leerlingen en deelt deze inzichten met collega's.

6. De leraar ontwikkelt blijvend de eigen taalcompetenties

Om hoge kwaliteit van onderwijs te kunnen garanderen, is het van belang dat elke leraar zich ook blijvend professionaliseert. De leraar heeft daarin zelf een belangrijke rol. Als professional is de leraar immers mee verantwoordelijk voor de eigen verdere ontwikkeling, maar ook voor de ontwikkeling van het team. De mate van bereidheid om te blijven groeien en een leven lang te leren, is daarbij cruciaal.

De taalcompetente leraar heeft gedurende de volledige loopbaan aandacht voor verdere ontwikkeling van de eigen taalvaardigheid en taalkennis. Wanneer zich daarin hiaten blijken voor te doen, speelt de leraar daar gericht op in. Daarnaast blijft de taalcompetente leraar bewust en doelgericht werken aan de taalcompetenties die in dit kader worden beschreven. Bijvoorbeeld door er samen met collega's en vakgenoten op te reflecteren, door deel te nemen aan lerende netwerken, door nascholingen te volgen, of door (vak)literatuur bij te houden. De taalcompetente leraar neemt bovendien het initiatief om de taal om over onderwijs te communiceren steeds verder te ontwikkelen en te verfijnen. Dat betekent dat de taalcompetente leraar samen met collega's werkt aan een gedeelde taal, op de hoogte blijft van ontwikkelingen en de vaktaal bijhoudt die daaruit voortvloeit.

Door de eigen taalcompetenties blijvend aan te scherpen, kan de leraar taal steeds beter en bewuster inzetten bij het didactisch, pedagogisch en professioneel handelen. Bovendien kan de leraar daardoor op een steeds competentere manier invulling geven aan de eigen talige voorbeeldfunctie. Dat komt zowel de (taal)ontwikkeling van de leerlingen als de interactie met collega's en andere onderwijsprofessionals ten goede. Uiteindelijk wordt hierdoor de algehele kwaliteit van het onderwijs verbeterd.

Uitwerking naar didactisch, pedagogisch en professioneel handelen:

6.1	De leraar blijft de eigen taalvaardigheid en taalkennis verder ontwikkelen.
6.2	De leraar blijft de taalcompetenties die samengaan met goed didactisch, pedagogisch en professioneel handelen, verder ontwikkelen.
6.3	De leraar werkt aan de eigen taal om over onderwijs te communiceren.
6.4	De leraar werkt samen met collega's aan een gedeelde taal om over onderwijs te communiceren.

Hiervoor dient de leraar te beschikken over de volgende kennis, vaardigheden en attitudes:

Kennis	De leraar weet wat wordt verwacht van een taalcompetente leraar.
	De leraar kent de mogelijkheden die er zijn om de eigen taalcompetenties te versterken.
	De leraar kent betrouwbare bronnen om op de hoogte te blijven van ontwikkelingen in het onderwijsbeleid, de algemene onderwijskunde en het eigen vakgebied.
Vaardigheden	De leraar brengt de ontwikkeling van de eigen taalcompetenties in kaart.
	De leraar reflecteert kritisch op de ontwikkeling van de eigen taalcompetenties.
	De leraar werkt samen met collega's aan een gedeelde taal om over onderwijs te communiceren.
	De leraar gebruikt de kennis, het inzicht en het jargon uit vakliteratuur om over de eigen talige praktijk en talige ontwikkeling te communiceren.
Attitudes	De leraar stelt zich open voor duurzame ontwikkeling van de eigen talige competenties.
	De leraar signaleert proactief talige professionaliseringsnoden.
	De leraar staat open voor feedback van collega's en andere onderwijsprofessionals over de eigen talige aanpak en competenties.

Slotwoord

Met het opstellen van dit referentiekader is het werk niet af; integendeel. Het vormt een aanzet om verder na te denken over hoe aandacht voor taalcompetenties nog sterker verankerd kan worden in de opleiding en verdere begeleiding van leraren. De uitdaging is nu om het kader ook duurzaam te implementeren. Dat vraagt om een koppeling van de taalcompetenties die in dit kader zijn beschreven aan beheersingsniveau, en om een vertaling ervan naar didactische aanwijzingen of evaluatievormen. Betrokkenheid van curriculumontwikkelaars, lerarenopleiders en onderwijsbegeleiders is daarbij van groot belang. Het streven om elke leraar ook op te leiden tot een taalcompetente leraar is ambitieus, maar noodzakelijk. Taalcompetente leraren zijn beter toegerust om kwaliteitsvol didactisch, pedagogisch en professioneel te handelen, en dat komt de algehele kwaliteit van het onderwijs ten goede.

Referenties

Arteveldehogeschool (2015). *Leidraad Taalontwikkelen lesgeven*. Online raadpleegbaar op https://www.arteveldehogeschool.be/sites/default/files/studieadvies_taalontwikkelenlesgeven_leidraad_03.pdf.

Branden, K. Van Den (2015). *Onderwijs voor de 21ste eeuw. Een boek voor leerkrachten en ouders*. Leuven: Acco.

Branden, K. Van Den (2020). *Duurzaam onderwijs*. Online raadpleegbaar op: <https://duurzaamonderwijs.com/>.

Brotcome, P. & I. Mariën (2020). *Barometer Digitale Inclusie 2020*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2019). 'Internet: toegang, gebruik en faciliteiten'. Online raadpleegbaar op: <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/83429NED?dl=538C>.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2019/2020). 'Statistische trends'. Online raadpleegbaar op: <https://www.cbs.nl/nl-nl/reeksen/bevolkingstrends>.

De Klerck, W. (2017). "Visie 2050: levenslang leren en de dynamische levensloopbaan. Al lerend op weg naar een lerende economie en samenleving". In: *Over werk. Tijdschrift van het Steunpunt Werk*, 27 (2), p. 81-84.

Deursen, A. Van (2018). *Digitale ongelijkheid in Nederland anno 2018*. Enschede: Universiteit Twente.

E-inclusie (2020). "Digitale vaardigheden bij burgers 2020". Online raadpleegbaar op: <https://e-inclusie.be/onderzoeken/2020-digitale-vaardigheden-burgers>.

Hajer, M. & T. Meestringa (2020). *Handboek taalgericht vakonderwijs*. Bussum: Coutinho.

Hogeschool Rotterdam, werkgroep inclusief en taalontwikkelen lesgeven (2018). 'TOL-zine'. Online raadpleegbaar op <https://hogeschool-rotterdam.foleon.com/algemeen/tol-zine/>.

Landelijk Expertisecentrum Opleidingen Nederlands en Diversiteit (2020). 'Kennissplatform De Taalontwikkelen Leraar'. Online raadpleegbaar op: <https://husite.nl/leoned/>.

ManpowerGroup (2017). *The Skills Revolution. Digitization and Why Skills and Talent Matter*. Brussel: ManpowerGroup Belgium Head Office.

Nederlandse overheid (2017). 'Besluit van 16 maart 2017 tot wijziging van het Besluit bekwaamheidseisen onderwijspersoneel en het Besluit bekwaamheidseisen onderwijspersoneel BES in verband met de herijking van de bekwaamheidseisen voor leraren en docenten'. Online raadpleegbaar op <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-2017-148.html>.

OECD (2017). *OECD Skills Strategy Diagnostic Report, Netherlands*. Paris: OECD.

OECD (2019). *OECD Skills Strategy Flanders. Assessment and Recommendations*. Paris: OECD.

Padmos, T., K. Van Gorp & K. Van den Branden (2013). *Beter lezen en schrijven. Handvatten voor een effectieve aanpak in het basis- en secundair onderwijs*. Brussel/Leuven: Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming/CTO.

Paus, H., R. Rymenans & K. Van Gorp (2006). *Dertien doelen in een dozijn. Een referentiekader voor taalcompetenties van leraren in Nederland en Vlaanderen*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.

SLO, Nationaal Expertisecentrum Leerplanontwikkeling (2020). 'Taalgericht vakonderwijs'. Online raadpleegbaar op: <https://www.slo.nl/thema/meer/taalgericht-vakonderwijs/>.

Statistiek Vlaanderen (2019). 'Digitale vaardigheden bij burgers'. Online raadpleegbaar op: <https://www.statistiekvlaanderen.be/nl/digitale-vaardigheden-bij-burgers>.

Taalraad Begrijpend Lezen (2019). *Effectief onderwijs in begrijpend lezen. Acties voor beter leesbegrip en meer leesmotivatie*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.

Vanhooren, S., C. Pereira & M. Bolhuis (2017). *Iedereen taalcompetent. Visie op de rol, de positie en de inhoud van het onderwijs Nederlands in de 21ste eeuw*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.

Verhallen, M. & R. Walst (2011). *Taalontwikkeling op school*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.

Verhue, D. & P. Mol (2019). 'Digitale inclusie. Een onderzoek naar digitale vaardigheden en behoefte aan ondersteuning'. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Vlaamse overheid (2018). 'Besluit van de Vlaamse Regering betreffende de basiscompetenties van de leraren'. Online raadpleegbaar op: <https://data-onderwijs.vlaanderen.be/edulex/document.aspx?docid=15404>.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2013). *Naar een lerende economie. Investeren in het verdienvermogen van Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Verklarende woordenlijst

In deze woordenlijst worden de vaktermen gedefinieerd die in dit referentiekader worden gebruikt. De definities geven weer wat met de vakterm wordt bedoeld in de context van dit referentiekader.

Betekenisonderhandeling

Dialoog tussen leraar en leerling(en) of tussen leerlingen onderling om samen tot de betekenis van een nieuw begrip te komen.

Competent zijn

Het vermogen hebben om de juiste kennis, vaardigheden en attitudes aan te spreken en te combineren om een taak, opdracht of rol met succes te vervullen.

Competentie

Een waarneembare combinatie van kennis, vaardigheden en attitudes die het mogelijk maakt om een taak, opdracht of rol met succes te vervullen.

Cultuursensitief zijn

Bewust zijn van andere normen, waarden en culturen, en zich er open en empathisch tegenover opstellen.

Feedback

Proces waarbij leerlingen informatie krijgen over de kwaliteit van hun prestaties, met als doel ze te verbeteren. Vaak wordt een onderscheid gemaakt tussen *feed up* (informatie over te verwachten prestaties), *feed back* (opmerkingen over geleverde prestaties) en *feed forward* (ontwikkelpunten voor toekomstige prestaties). Wanneer het in dit kader over feedback gaat, worden steeds deze drie aspecten bedoeld, tenzij anders vermeld.

Gedeelde taal

Gezamenlijk taalgebruik en gedeelde woordenschat binnen een schoolteam die in overleg tot stand zijn gekomen. Gedeelde taal draagt bij aan een efficiënte samenwerking tussen collega's.

Jargon

Taalgebruik dat specifiek geldt binnen een vakgebied. Synoniem voor vaktaal.

Register

Taalgebruik dat is verbonden aan een bepaalde situatie of context.

Rijke taal

Taalaanbod waarbij sprake is van variatie in woordkeuze en zinsbouw en waarbij aandacht is voor interactiemogelijkheden, spreekkansen en gerichte feedback.

Rijke tekst

Betekenisvolle tekst met een herkenbaar onderwerp en een realistisch tekstdoel die uit rijke taal bestaat.

Schooltaal

De abstracte, gedecontextualiseerde en cognitief veeleisende taal die in een schoolse context wordt gebruikt.

Spreek- en schrijfdurf

Durf van leerlingen om zich mondeling en schriftelijk te uiten.

Taalontwikkelen lesgeven

Manier van lesgeven waarbij elke leraar een duidelijke rol heeft in het stimuleren en begeleiden van de taalontwikkeling van leerlingen.

Taalsteun

Hulp aan leerlingen om talige moeilijkheden te overwinnen, bijvoorbeeld moeilijke woorden omschrijven, verbanden tussen zinnen laten zien of schrijfkaders bieden.

Taaltolerant zijn

Een open en positieve houding hebben tegenover alle talen of taalvariëteiten van leerlingen op school.

Talig lesmateriaal

Lesmateriaal waarin gebruik wordt gemaakt van mondelinge of schriftelijke taal (bijvoorbeeld: een video, een luisterfragment, een lesboek of een website).

Talige beginsituatie

De talige kennis, vaardigheden en attitudes waarmee een leerling aan een les of lessenserie begint.

Talige complexiteit (van een tekst)

De combinatie van factoren die een tekst moeilijk maken. Bijvoorbeeld: het woordgebruik (abstracte of minder frequente woorden), de zinsbouw (lange zinnen met veel inbeddingen, afwijkende woordvolgordes, tussenzinnen) of de tekstverbanden (de opbouw van alinea's, de structuur van de tekst). Deze factoren zijn niet absoluut, maar hangen af van het niveau van de lezer/luisteraar.

Tekst

Mondelinge, schriftelijke en/of multimodale weergave van ideeën, ervaringen, gedachten, gevoelens, meningen en informatie in taal.

Thuis taal

1. De taal of de talen die leerlingen thuis spreken.
2. Het concrete en algemene taalgebruik dat typisch is voor de thuissituatie van leerlingen (de taal die leerlingen elke dag gebruiken om te praten met familie en vrienden).

Vaktaal

De taal (woorden, uitdrukkingen, constructies) die hoort bij een bepaald schoolvak of leergebied. Onder vaktaal vallen zowel alledaagse woorden die binnen een vak een specifieke betekenis hebben (bijvoorbeeld het woord 'cel' bij biologie) als woorden die alleen binnen een bepaald vak worden gebruikt (jargon; bijvoorbeeld het woord 'hypotonie').

Waarderende taal

Positief taalgebruik dat leerlingen erkenning geeft, stimuleert en motiveert.

Totstandkoming van het referentiekader

Dit referentiekader kwam tot stand in een nauwe samenwerking tussen het Algemeen Secretariaat van de Taalunie en de werkgroep 'Taalcompetenties van leraren':

- Tinneke van Bergen, docent didactiek Nederlands en meertaligheid, Educatieve Bacheloropleiding Lager Onderwijs, Arteveldehogeschool, Gent
- Gino Bombeke, lerarenopleider Educatieve Master Talen, KU Leuven & vakbegeleider Nederlands regio Mechelen-Brussel, Katholiek Onderwijs Vlaanderen
- Peter-Arno Coppen, hoogleraar Vakdidactiek, Radboud Docenten Academie, Radboud Universiteit Nijmegen
- Nanke Dokter, docent taal(didactiek), pabo, Fontys Hogeschool
- Tamar Israël, hoofddocent taalbeleid & lerarenopleider Nederlands en taaldidactiek, pabo, Hogeschool Rotterdam
- Bart van der Leeuw, leerplanontwikkelaar/vakexpert Nederlands, SLO nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling
- Alida Pierards, opleidingshoofd Bachelor in het onderwijs – kleuteronderwijs, Hogeschool PXL, Hasselt
- Inge Placklé, lerarenopleider Project Algemene Vakken, Vrije Universiteit Brussel & Hogeschool PXL, Hasselt
- Monica Wijers, lerarenopleider en vakdidacticus wiskunde, Universiteit Utrecht

Met dank aan Henk van den Boomgaard, Maggy Brusselmans, Frederike Groothoff, Koos van 't Hul, Hilde Imberechts, Dolf Janson, Anne Kerkhoff, Mireille Louwers, Carlijn Pereira, Nicolette Schaper, Marja Schippers, José Schraven, Heleen Strating, Ursula Voermans, Wendy Wiegers en het Platform Taalgericht Vakonderwijs voor hun input en feedback bij de totstandkoming van dit kader.

Colofon

De taalcompetente leraar

Een referentiekader voor taalcompetenties van leraren in Nederland en Vlaanderen

© 2020 Algemeen Secretariaat Nederlandse Taalunie

Tekst: Steven Vanhooren & Leonie Wulftange

Opmaak: Ellen Haksel

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photocopy, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Telefoon

+ 31 (0)70 – 346 95 48

E-mail

info@taalunie.org

Bezoekadres

Paleisstraat 9
2514 JA Den Haag
Nederland